

Наталія Михайлівна Домбровська,
учитель-методист Тернопільської обласної
експериментальної комплексної
школи мистецтв імені І. Герети,
м. Тернопіль

ORCID ID 0000-0003-3542-4404

УДК 159.922

ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ КРИТИЧНОГО ТА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ УЧНІВ

У статті здійснено аналіз наукових публікацій за темою розвитку критичного і творчого мислення. Розглянуто основні концепції та методи запровадження критичного мислення до процесу навчання. Акцентовано на тому, що критичне мислення має позитивно-розвивальний, а не конфронтаційний характер і спрямування. Показано необхідність внесення системних змін до планування структури уроку на засадах розвитку критичного і творчого мислення.

Ключові слова: критичне і творче мислення, стимули до навчання, розвиток навчального процесу, дієве мислення, планування структури уроку.

Проблеми розвитку самостійного та дієвого мислення учнів, особливо творчо обдарованих, хвилюють освітян різних країн не перше десятиріччя. Потреби суспільного розвитку, пошуки способів формування успішної та відповідальної особистості призвели до появи та розвитку сучасної концепції критичного мислення. Розпочався новий етап впровадження критичного мислення у школах України, проте питання практичного втілення освітньої реформи лишається відкритими: критичне чи творче мислення, розв'язання проблем. Говорити про результати ще досить рано. Пропонуємо спрямувати увагу на ширше, системне бачення розвитку критичного мислення учнів у поєднанні з технологією та методами планування занять як складників навчальних процесів, а також управління цими процесами у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), з урахуванням перспективних цілей шкільної реформи середньої освіти, вимоги розвитку суспільства та нові виклики людини у XXI столітті.

Розвиток критичного мислення у процесі навчання є важливим чинником освітніх реформ в Україні. Зростаючий інтерес до викладання та впровадження дидактичних прийомів критичного мислення в процесі проведення сучасної освітньої реформи в Україні багато фахівців приєднують до нормативно-правових документів Міністерства освіти і науки України, тоді як необхідно наголосити, що поява згаданих документів зумовлена тими змінами, що відбуваються в житті людського суспільства, глибоким проникнен-

ням інформаційних технологій, що актуалізує проблему впровадження нових, ефективних підходів навчання учнів до викликів і можливостей майбутнього. Запам'ятовування фактів чи знань («давати знання») не дає змоги адаптуватись до турбулентного змінного сьогодення. Людина, чиє мислення сформовано так, не здатна самовдосконалюватися, точніше здатна швидко, а це лише створює додатковий дискомфорт, а й жодним чином не допомагає розв'язувати швидко виникаючі проблеми [1] за сучасних умов діяльності, що характеризуються високим ступенем невизначеності та швидкості інформаційного взаємообміну.

Український дослідник С. Терно в одній із праць, присвяченій критичному мисленню висловлюється зазначає: «упровадження навчання, орієнтованого на розвиток критичного мислення, є нагальною методичною проблемою сучасної освіти XXI ст. стане часом, коли розумові здібності окремих людей, а не природні ресурси капітал і технології, визначатимуть вирішальну грань між успіхом і невдачею, лідерами та веденими» [2]. Таку точку зору давно підтверджено дослідженнями зарубіжних учених, наприклад: «здається очевидним, що школи мають підготувати учнів до участі в суспільстві як громадян у широкому розумінні. Громадянство в сучасному суспільстві вимагає інших компетенцій, ніж раніше. Сьогодні люди не мають «знати своє місце», а повинні «визначати власну позицію». Критичний підхід – це питання вибору та розуміння того, чому ви зробили такий вибір, поважаючи вибір і думку інших, спілкуючись з ними,

тим самим, формуючи власну думку та повідомляючи про це. Головним принципом є те, що критичне мислення є вирішальним аспектом компетенції громадян, необхідних для участі в громаді та демократичному суспільстві і, що дає їм змогу зробити внесок у це суспільство [3]. Міністерство праці США ідентифікувало критичне мислення як початковий матеріал для низки важливих навичок діяльності, як розв'язання проблем, вироблення (ухвалення) рішень, організаційне планування, ризик-менеджмент [4].

Критичне мислення та освітній процес, що побудований на його засадах, за останні 10 років стали підґрунтям освітніх реформ у провідних країнах Європи. Всесвітній економічний форум у Давосі регулярно розробляє перелік актуальних навичок, необхідних для успішної кар'єри. За останні роки критичне мислення піднялося в рейтингу цих навичок з четвертого місця (навички для 2015 р.) на друге місце (навички, що будуть важливими в 2020 р.). Уміння критично мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес та є запорукою демократії, а освіта відіграє в його розвитку першорядну роль. Критичне мислення забезпечує самостійні та відповідальні дії, а також характеризується самовдосконаленням. «Демократія не виникне сама по собі, а демократизація суспільства не відбудеться без участі кожного. Школа – модель суспільства...» [5; 6].

Розвиток критичного мислення було започатковано в США, де ця педагогічна новація, методи рефлексивного пізнання активно впроваджували в освітній процес, починаючи з другої половини ХХ століття. Засновник Інституту Критичного мислення М. Ліпман доводив, що школа надає менше стимулів для мислення ніж домашнє середовище, тому інтерес до навчання учнів зменшується. Для виправлення ситуації він пропонував переорієнтувати освітній процес з передачі готових знань на рефлексивну парадигму критичної практики. Він дотримувався думки, що критичне мислення – це процес самостійного та відповідального ухвалення рішень на підставі оцінювання відповідних критеріїв та контексту, що супроводжується самокорекцією. Розвиток такого мислення необхідний для підготовки учнів до самостійної та продуктивної діяльності та життя, інакше учень не зможе стати дієвим суб'єктом у демократичному суспільстві [7]. Натомість американський учений Дж. Дьюї досліджував феномен критичного мислення з позицій психологічної науки. Він наголошував на ролі рефлексії у критичному мисленні, його вияви. На його думку, визначальним виявом мислення є організація фактів, що ізольовані та непов'язані між собою [8; 9]. Рефлексія, на думку Дж. Дьюї, обов'язково передбачає зваження, обміркування й обговорення. Мислення утворюють процеси свідомого вибору та організації [9]. Він стверджував, що разом вище згадане, творить дисципліну розуму, а головне завдання під час виховання – розвинути цю дисципліну, тобто здатність до успішного розумового руху і незалежних суджень. Учений наголошував на помилкових

уявленнях учителів про дисципліну розуму, під якою вони розуміють «вишкіл», що обмежує інтелектуальну діяльність, створює механічну рутину або розумову пасивність та рабство [9]. Окрім М. Ліпмана та Дж. Дьюї, відомими є наукові праці таких вчених-дослідників критичного мислення, як В. Джемс, Д. Клустер, А. Кроу-Халперн, А. Кроуфорд, К. Мерредіт, С. Метьюз, Р. Пауль, Р. Стернберг, Д. Стіл, Ч. Темпл, П. Фаціоне, Д. Халперн та ін. Завдяки науковим розвідкам у 1980-х рр. відбулось швидке зростання інтересу до критичного мислення. У різних дослідних і політичних звітах у США було зазначено, що серед учнів не вистачає здатності до мислення більш високого рівня, а також те, що демократичне суспільство вимагає, щоб студенти критично думали [3; 10; 11; 12; 13; 14]. На сучасному етапі тематика критичного мислення є популярною: ініціюється багато освітніх програм, які фінансують укорінення ідеї розвитку критичного мислення в освітніх програмах, дидактичних матеріалів, підручники тощо, при цьому необхідно зауважити що: «поширення уваги до критичного мислення як освітньої мети не змінює того факту, що критичне мислення є складником і суперечливою конструкцією» [3]. Актуальність, багатоаспектність, складність питань впровадження критичного мислення в освітній процес знаходять відображення у дискусії українських науковців-педагогів з цієї тематики [2; 15; 16].

Таким чином, дослідники акцентують на різних аспектах поняття «критичне мислення», адже існує багато підходів до його визначення. «Отже, проблема критичного мислення, на нашу думку, є багатоплановою і багаторівневою. Її неможливо зводити до десятка-півтора прийомів навчання на прикладі «кульки» та «кластери» [17].

У контексті теми цього дослідження доцільно приділити увагу розгляду категорій «критичного мислення» та «творчого мислення» у науковій літературі (у контексті навчання обдарованих дітей). Відомим українським ученим-педагогом О. Тягло було сформульовано твердження: «критика і творчість – два необхідних складники продуктивного розв'язування нетривіальних проблем» [18]. Проблему обґрунтування «критичного мислення» С. Терно пропонує розглядати у вузькому і широкому значенні: важливо відрізнити поняття «критичне мислення» як синонім логічного мислення за правилами формальної логіки від педагогічної новації «критичне мислення».

В американській психології, залежно від функціонального призначення, виділяли два види мислення: *творче* і *критичне*. Результатом творчого мислення виступало відкриття принципово нового або вдосконаленого рішення певної проблеми, а критичне мислення розглядали як перевірку запропонованих розв'язків з метою визначення сфери їх застосування. Значення терміну «критичне мислення» в освітній діяльності зазнало суттєвих трансформацій: цей тип мислення вважають практичним застосуванням наукового підходу до розв'язування проблем [17].

Сучасну точку зору показує китайський вчений Джо У. Ф. Лау, розглядаючи у своїй праці [19] як критичне, так і творче мислення, як однаково важливі для розв'язання проблем, що не є незалежними. Автор нагадує, що, особистість потребує творчості у критичному мисленні, аргументи, контрприкладі й альтернативні пояснення. Натомість і творчість потребує критичного мислення для оцінювання та вдосконалення нових ідей. Таким чином, критичне і творче мислення постають частинами основного інструментарію мислення. Що важливіше: критичне мислення чи творчість? Можна дати коротку відповідь на запитання – вони однаково важливі. Нам потрібна творчість, щоб розв'язувати проблеми, але нам також потрібне критичне мислення для оцінювання та вдосконалення ідей, що виникають під час пошуку рішень для проблеми. Вони доповнюють один одного. «Необхідно зауважити, пише Джо У. Ф. Лау, проти певної упередженості, що виникає у ставленні до критичного мислення, поверхнево судячи з його назви. Дехто вважає, що критичне мислення означає критикувати усіх. Однак це непорозуміння. Критичне мислення не є лише руйнівною силою. Мислити критично не означає, що ми постійно критикуємо людей. Критичний мислитель може бути співчутливим і творчим, а не конфронтаційно спрямованим» [19].

Таким чином, «критичне мислення» – це особливий тип мислення, який за термінологією С. Терно [2] визначають «як антипод догматичного (шаблонного) мислення». Вимоги щодо високого рівня розвитку робить критичне мислення складним, багатомірним і багаторівневим явищем орієнтованої на майбутнє освіти, яке розглядають з точки зору філософії, психології, педагогічної теорії та практики.

Метою статті є обґрунтування і застосування концепції та методів критичного мислення для творчого спрямування розвитку пізнавальної майстерності обдарованої особистості, розроблення підходів для організації освітніх процесів на відповідних інноваційних засадах і технологіях.

Яким чином здійснити перехід від теоретичного обґрунтування застосування методу критичного мислення до практичних методик і планів реалізації творчо зорієнтованого навчального процесу? Як забезпечити продуктивне та ефективне навчання стосовно цілей планування і здійснення процесів? Автори відомих методичних доробок [5; 6], вважають, що продуктивне викладання є поєднанням підходів активного навчання та критичного мислення. Більшість учителів прагне змінити практику професійної діяльності, щоб сприяти активному навчанню учнів і розвитку в них критичного мислення. Вони бажають, щоб учні не просто запам'ятовували освітній матеріал, а й ставили запитання, досліджували, творили, розв'язували, інтерпретували і дебатовали за його змістом. Таку освіту на сьогодні вважають найкращою практикою.

Зазначений підхід активного навчання потребує орієнтування на досягнення конкретних цілей та якісної організації. Вчителю необхідно пам'ятати,

що викладання це щось більше, ніж набір методів. Викладати – означає досягати певної кількості цілей для певної групи учнів на певному етапі навчального року за наявності певних ресурсів і конкретних часових меж в умовах конкретного освітнього закладу та конкретної місцевої громади. Це означає знаходити рівновагу між викладанням, здійснюваним безпосередньо вчителем, а також організацією діяльності окремих учнів і груп, а це означає розвивати в учнів стратегії та навички навчання і забезпечує засвоєння ними змісту за освітньою програмою.

Вищевказане є свідченням необхідності застосовувати до організації освітніх процесів, занять, на яких будуть творчо використовувати ресурси «критичного мислення» для розвитку освітньої діяльності учня, особливо молодшого віку, методів і знань з інших галузей, наук, що раніше зустрілися з подібними проблемами та мають певні перевірені напрацювання [1; 5].

«Освіта орієнтована на майбутнє, яке не може бути наперед визначеною, а тому першочерговим є розвиток такого типу мислення, що дає змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, що виникають» [6]. «Учителі-майстри підходять до предметного змісту не як до статичного знання чи інертних ідей, а як до способів пізнання. Застосовувати способи пізнання – думати в рамках освітнього предмета – означає мати у своєму розпорядженні набір понять і методів для того, щоб формулювати питання та конструювати знання. Думати, виходячи за межі окремих предметів, тобто міжпредметно, міждисциплінарно, передбачає виявлення проблем, визначення коректних питань, застосування потрібні в певній ситуації знань, знаходження правильних рішень й адекватних критеріїв для оцінювання досягнутого успіху.

Хоча викладання – це більше, ніж набір методів з метою їх інформації, існують такі, що мають бути в арсеналі кожного творчого вчителя. «Деякі з них є всеохоплюючими стратегіями, з яких можна сформулювати заняття. Інші можуть комбінуватися для розробки завершеної його моделі» [5].

Отже, у практичному контексті організації освітнього процесу, для сучасної освіти високого світового рівня критичне мислення є не самоціллю, а важливим ресурсом. Зі вступом до освітнього закладу, навчальна діяльність вимагає від учня «особливої рефлексії», пов'язаної з розумовими операціями: аналізом освітніх завдань, контролем і організацією виконавських дій, а також контролем за увагою, уявним плануванням і розв'язуванням задач [2]. «Головну увагу приділяють дослідженню того, як “навчитися критично мислити” і зосереджена вона досі на стратегіях навчання або інших змінних на рівні “класна кімната”. Потрібні подальші дослідження щодо характеристик освітньої культури та організації, що сприяють критичному мисленню учнів» [3].

Перехід до технології критичного мислення учнів потребує внесення системних змін в організацію освітнього процесу [20]. Причому використання

технологій, які допоможуть учню не лише засвоїти необхідний обсяг знань, а й сприятимуть розвитку особистісних якостей, постає застосуванням та розвитком критичного мислення» [6].

Структура і технологія заняття, враховуючи власний досвід застосування технології критичного мислення учнів початкових класів, передбачає таку його побудову (структуру):

1) вступна частина (5–7 хв), етап (фаза) актуалізації та уявленнь учнів, мотивації до навчання;

2) основна частина (20–25 хв), етап (фаза) конструювання учнями знань та навичок;

3) підсумкова частина (10–15 хв), етап (фаза) узагальнення, систематизації, рефлексії учнів щодо процесу та результатів освітньої діяльності. Це важлива фаза для розвитку навичок критичного мислення. «На цьому етапі учні вдосконалюють уміння – резюмувати інформацію, продукувати складні ідеї, передавати почуття й уявлення в кількох словах, зіставляти нову інформацію з уявленнями, тобто, свідомо пов'язувати нове з відомим» [20]. Головне завдання вчителя, який планує заняття з розвитку критичного мислення, полягає в тому, щоб продумати його етапи і зміст під цим кутом. Цей процес має відповідати системі його професійної діяльності та ґрунтуватись на щоденній цінності життя. Уміння критично і рефлексивно міркувати щодо власного життя – це вміння передати або долучити до спільної діяльності учнів. Освітній процес або побудова заняття починається з визначення того, що ми вже знаємо або прагнемо знати, а для чого нам це знати, які питання (завдання) постають перед нами. Інформація, яку учень отримує на початку заняття, має бути пов'язана з тим, як це підвищує увагу, аналізує власні знання та виконує мотиваційну функцію, тобто зацікавлення, потрібність. Важливо, щоб учитель виконував роль провідника, стимулюючи учнів до роздумів, уважно вислуховуючи кожного, причому говорив менше, а учні – більше. Втілити принципи розвитку критичного мислення постає можливим на всіх освітніх предметах і під час різних видів освітньої діяльності, вибираючи прийоми і методи залежно від дидактичних цілей. Досягти результатів у ролі організатора навчального проекту-заняття учитель зможе тоді, коли залучатиме учнів до діяльності, що зацікавила їх, коли учень розуміє і висловлює власну думку з приводу того, чого навчився, що знає, розуміє, чого ще не знає і не розуміє, усвідомлює, що йому це потрібно і цікаво. Згідно з власним вчительським досвідом, можемо впевнено підтвердити, що застосування критичного мислення до освітньої діяльності молодших учнів, дає позитивні результати: вони розуміють, для чого навчаються, усвідомлюють роль колективу, мають бажання здобувати нові знання та навички, застосовувати їх творчо в житті. Рефлексивна діяльність учнів здійснюється як в описаній методиці [21]. Вона зводиться до конструювання нового змісту та роздумів, що відображають процес пошуку цього змісту, перегляду поглядів стосовно певного питання, спробу знайти новий

підхід і підібрати відповідну аргументацію. Отже, такий досвід підтверджує на власній практиці переконливість висновків Joe Y. F. Lau: «добре критичне мислення – це пізнавальна майстерність. Формування таких навичок вимагає трьох умов: 1) вивчення теорії; 2) навмисної практики; 3) налаштування правильного ставлення» [19].

Таким чином, критичне мислення є вмінням XXI ст., без якого неможливо бути ефективним у цифрову епоху. Критичне мислення можливе лише на чітко продуманому та створеному за певною технологією занятті. Продуктивність та ефективність застосування концепції методу критичного мислення потребує поєднання з підходами активного навчання, розвитку дієвої особистості учня. Перехід до здійснення освітнього процесу, заснованого на критичному мисленні потребує розроблення відповідних стратегій, освітніх моделей, що уможливають та забезпечують розвиток критичного мислення як пізнавальної майстерності учня, виховання особистості динамічного демократичного ціннісно-орієнтованого суспільства та впровадження прийомів управління проектами для відповідної організації освітніх і виховних процесів. Цим напрямкам буде присвячено перспективи подальших досліджень.

Використані літературні джерела

1. *Акофф Р. Л.* Идеализированное проектирование: как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации / Р. Л. Акофф, Д. Магидсон, Г. Д. Эдисон ; пер. с англ. Ф. П. Тарасенко. – Дніпропетровськ : Баланс Бизнес Букс, 2007. – XLIII. – 265 с.
2. *Терно С. О.* Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. О. Терно // Історія в сучасній школі. – 2012. – № 7–8.
3. *ten Dam, G. T. M.* Critical thinking as a citizenship competence: teaching strategies / G. T. M. ten Dam, M. L. L. Volman // Learning and Instruction. – 2004. – No. 14 (4). – 359–379.
4. *Chartrand J.* Critical Thinking Means Business: Learn to Apply and Develop the NEW #1 / Judy Chartrand, Heather Ishikawa, M. A., & Scott Flander // Workplace Skill.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер. – Київ : Плеяди, 2006. – 220 с.
6. *Мошковська Г.* Використання технології критичного мислення з метою формування ключових компетентностей учнів / Г. Мошковська // Нова педагогічна думка. – 2016. – № 4 (88).
7. *Lipman M.* Thinking in education / M. Lipman. – Cambridge : Cambridge university press, 1991. – 188 p.
8. *Дьюї Дж.* Досвід і освіта / Дж. Дьюї ; [пер. з англ. М. Васильченко]. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.
9. *Дьюї Дж.* Демократія і освіта / Джон Дьюї ; [пер. з англ.]. – Львів : Літопис, 2003. – 289 с.
10. *Терно С. О.* Критичне мислення: стратегії та процедури / С. О. Терно // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2007. – №. 4. – С. 5–13.

11. Chaffee J. Thinking Critically: Tenth Edition. – 2012.
  12. Halpern D. F. Teaching critical thinking for transfer across domains. Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring // *American Psychologist*. – 1998. – No. 53. – P. 449–455
  13. Johnson D. W. Creative and critical thinking. Through academic controversy / D. W. Johnson, R. T. Johnson // *American Behavior Scientist*. – 1993. – No. 37. – P. 40–53.
  14. Peter A. Facione. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. – The California Academic Press, Millbrae, CA, 1990.
  15. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. І. Пометун ; Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська, І. М. Сущенко. – Харків, 2007.
  16. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії / О. І. Пометун // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. – 2012. – № 4.
  17. Терно С. О. Освітня практика критичного мислення / С. О. Терно // *Постметодика*. – 2013. – №. 6. – С. 3–8.
  18. Тягло О. Критичне мислення : [навч. посіб.] / О. В. Тягло. – Харків : Основа, 2008. – 187 с.
  19. Joe Y. F. Lau An introduction to critical thinking and creativity Think More, Think Better / John Wiley & Sons, Inc., 2011.
  20. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Київ, 2018. – 96 с.
  21. Делеурова О. М. Використання рефлексійних методик навчання на уроках географії / О. М. Делеурова // *Таврійський вісник освіти*. – 2017. – № 1. – С. 20–29.
- ### References
1. Akoff, R. L., Mahydson, D. (2007). *Ydealyzovannoe proektyrovanye: kak predotvratyt zavtrashnyi kryzys sehodnia. Sozdanye budushcheho orhanyzatsyy [Ideal Design: How to Prevent the Tomorrow's Crisis Today. Creation of a future organization]*. Dnipropetrovsk : Balans Byznes Buks, 2007. XLIII [in Ukrainian].
  2. Terno, S. O. (2012). *Svit krytychnoho myslennia: obraz ta mimikriia [The World of Critical Thinking: Image and Mimicry]*. Istoriiia v suchasni shkoli – History in Modern School. 7-8 [in Ukrainian].
  3. ten Dam, G. T. M., & Volman, M. L. L. (2004). *Critical thinking as a citizenship competence: teaching strategies*. Learning and Instruction, 14(4), 359-379.
  4. Chartrand J., Heather Ishikawa, M. A., & Scott Flander *Critical Thinking Means Business: Learn to Apply and Develop the NEW #1 Workplace Skill*.
  5. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., & Makinster, D. (2006). *Tekhnologii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv [Technologies for the development of critical thinking of students]* Kyiv: Pleiady [in Ukrainian].
  6. Moshkovska, H. (2016). *Vykorystannia tekhnologii krytychnoho myslennia z metoiu formuvannia kliuchovykh kompetentnosti uchniv [Using the technology of critical thinking in order to form the key competencies of students]*. Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought. 4 (88) [in Ukrainian].
  7. Lipman, M. (1991). *Thinking in education*. Cambridge : Cambridge university press, 188 p.
  8. Diui, D. (2003). *Dosvid i osvita [Experience and Education]*. Lviv : Kalvariia [in Ukrainian].
  9. Diui, D. (2003). *Demokratiia i osvita [Democracy and Education]*. Lviv : Litopys [in Ukrainian].
  10. Terno, S. O. (2007). *Krytychne myslennia: stratehii ta protsedury [Critical Thinking: Strategies and Procedures]*. Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky) – Collection of scientific works of the Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences). 4. 5-13 [in Ukrainian].
  11. John Chaffee Thinking Critically: Tenth Edition (2012).
  12. Halpern, D. F. (1998). *Teaching critical thinking for transfer across domains. Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring*. American Psychologist. 53, 449-455.
  13. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1993). *Creative and critical thinking. Through academic controversy*. American Behavior Scientist. 37, 40-53.
  14. Peter, A. Facione (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*. The California Academic Press, Millbrae, CA.
  15. Vukina, N. V., Dementiievska, N. P., & Sushchenko, I. M. (2007). *Krytychne myslennia: yak tosomu navchaty [Critical thinking: how to teach it. Scientific and methodical manual]*. O. I. Pometun (Ed.). Kharkiv [in Ukrainian].
  16. Pometun, O. I. (2012). *Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii [Methodology for the Development of Critical Thinking at History Lessons]*. Istoriiia i suspilstvoznastvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia – History and Society Education in Schools of Ukraine: Theory and Methods of Teaching. 4 [in Ukrainian].
  17. Terno, S. O. (2013). *Osvitnia praktyka krytychnoho myslennia [Educational Practice of Critical Thinking]*. Postmetodyka – Post-Methodology. 6, 3–8 [in Ukrainian].
  18. Tiahlo, O. (2008). *Krytychne myslennia [Critical Thinking]*. Kharkiv : Osнова [in Ukrainian].
  19. Joe, Y. F. (2011). *Lau An introduction to critical thinking and creativity Think More, Think Better*. John Wiley & Sons, Inc.
  20. Pometun, O. I., Sushchenko, I. M. (2018). *Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovo shkoly: metodychni posibnyk dlia vchyteliv [A Guide for the Development of Critical Thinking in Elementary School Students: a Methodological Manual for Teachers]*. Kyiv [in Ukrainian].
  21. Deleurova, O. M. (2017). *Vykorystannia refleksiinykh metodik navchannia na urokakh heohrafii [Using reflexive teaching methods in geography lessons]*. Tavriiskyi visnyk osvity [Tavricheskii Bulletin of Education]. 1, 20-29.

Dombrovska Nataliia, teacher-methodologist of the Ternopil Regional Experimental Complex Arts School named after I. Gereti, Ternopil, Ukraine

GROUNDING FOR THE CONCEPT OF CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN STUDYING ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

It is proposed to analyze scientific publications on the development of critical and creative thinking. The basic concepts and methods of introducing critical thinking into the learning process are considered. The emphasis is on the fact that critical thinking has a positively developing, not a confrontational nature and direction. The necessity of introducing system changes to the planning of the structure of the lesson on the basis of the development of critical and creative thinking is shown.

The critical thinking and educational process built on its foundations have, over the past 10 years, been the foundation of educational reforms in leading European countries. Problems of development of independent and effective thinking of students, especially creatively gifted, concern educators from different countries not the first decade.

The development of critical thinking in the learning process is an important factor in educational reforms in Ukraine. The growing interest in teaching and introducing didactic methods of critical thinking in the process of conducting modern educational reform in Ukraine is joined by many specialists in the normative and legal documents of the Ministry of Education and Science of Ukraine, while it should be emphasized that the appearance of these documents is conditioned by the changes that

take place in human life society, deep penetration of information technologies, actualizing the problem of introducing new, effective approaches to teaching students to challenges and future opportunities that's it.

Key words: *critical and creative thinking, incentives for learning, development of the educational process, effective thinking, planning of the structure of the lesson.*

Домбровская Н. М., учитель-методист Тернопольской областной экспериментальной комплексной школы искусств имени И. Гереты, г. Тернополь

ОПРЕДЕЛЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КРИТИЧЕСКОГО И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

Предложен анализ научных публикаций по теме развития критического и творческого мышления. Рассмотрены основные концепции и методы введения критического мышления в процесс обучения. Акцентировано внимание на том, что критическое мышление имеет положительно-развивающий, а не конфронтационный характер и направления. Показана необходимость внесения системных изменений в планирование структуры урока на основе развития критического и творческого мышления.

Ключевые слова: *критическое и творческое мышление, стимулы к обучению, развитие учебного процесса, действенное мышление, планирование структуры урока.*